

The Pattern of Societal Unity in the Thought of Ayatollah Khamenei: A Content Analysis Approach

Marzieh Mohasses *

Associate Professor, Faculty of Theology and Religions, Shahid Beheshti University

Fatemeh Sadat Mirvakili

M.A. in Islamic Studies Teaching, Faculty of Theology and Religions, Shahid Beheshti University

DOI: [10.22034/rjfis.2025.522163.1166](https://doi.org/10.22034/rjfis.2025.522163.1166)

Abstract

In today's world, the purification of human societies of multiplicity has become a major concern among scholars, prompting extensive efforts to identify effective strategies for achieving societal unity. As a strategic concept in Islamic discourse, unity is regarded as one of the central themes of Islamic political thought. This study employs the content analysis method, using MAXQDA software and drawing on the statements of the Leader of the Islamic Revolution, to explain and conceptualize this notion. The main research question examines how societal unity is depicted in Ayatollah Khamenei's thoughts and how it can serve as a paradigm for organizing social relations. The findings show that realizing a model of societal unity in an Islamic society requires attention to multiple components. The Leader describes unity as a strategic issue and consistently urges scholars, political elites, and the Iranian people to uphold unity based on the teachings of the Holy Quran and love for the Prophet of Islam. Islamic unity plays a significant role in strengthening the cohesion and solidarity of the Muslim Ummah (community) and in resisting hegemonic powers. The results further indicate that the codes derived from analyzing the Leader's statements can be classified into two categories: theoretical frameworks of unity and operational mechanisms of unity.

Keywords: Societal unity, Ayatollah Khamenei, Islam, multiplicity, Ummah.

* Email: M_mohases@sbu.ac.ir (Corresponding Author)

Creative Commons Attribution 4.0 International CC BY 4.0

Extended Abstract Introduction

Introduction

In today's era, the purification of human societies of multiplicity has drawn considerable scholarly attention, prompting extensive efforts to develop effective strategies for achieving societal unity. In Islamic teachings, societal unity is regarded as one of the most vital ideals. The Holy Qur'an repeatedly emphasizes the cohesion of Muslims as a single *Ummah*. Numerous Islamic rituals - such as Hajj, congregational prayer, jihad, and Zakat (almsgiving) - serve as prominent symbols of unity, while divisiveness is strongly condemned. As a religion with a collective ethos, Islam encourages its followers to pursue cohesion and solidarity. Given present-day challenges, renewed attention to this Quranic principle is more essential than ever. Societal unity is viewed as the only viable path to preserving Islamic identity and advancing the Muslim world in multiple domains.

As a leading advocate of Islamic unity, Leader of the Islamic Revolution Ayatollah Seyed Ali Khamenei has played a significant role in strengthening the cohesion of the Muslim *Ummah*. His Eminence considers unity not a tactical concern but a strategic imperative, consistently urging scholars, intellectuals, political leaders, and all members of the Islamic community to unite under Quranic guidance. Within His discourse, unity emerges as a strategic keyword and a central theme. This study seeks to elaborate on this concept based on his speeches and authoritative scholarly sources. Its central question is: *What is the position of societal unity in Ayatollah Khamenei's thoughts, and how can it serve as a paradigm for organizing social relations?* To address this question, a content analysis of his speeches was conducted.

Methodology

This research employs content analysis to examine Ayatollah Khamenei's speeches. Relevant data were collected through thematic searches of his addresses related to unity. The data were analyzed using MAXQDA software, based on a coding system with three levels: basic themes, organizing themes, and global themes. Basic themes consist of key codes and points derived directly from the text; organizing themes emerge from synthesizing and grouping these basic themes; and global themes represent overarching concepts that reflect the governing principles of the texts as a whole. Depending on the complexity of the data and analytical goals, multiple global themes may emerge, though always fewer in number than basic and organizing themes. Each global theme forms the core of a thematic network, and a single analysis may generate more than one network. Overall, the thematic network method provides a coherent and practical approach for qualitative analysis, enabling a rich and nuanced interpretation of the text through its foundational patterns and structures.

Results and Discussion

Within Ayatollah Khamenei's intellectual framework, societal unity is understood not merely as a religious or ideological requirement but as a comprehensive socio-political strategy for building an ideal Islamic society and reviving Islamic civilization. Content analysis of his speeches indicates that unity, in his view, is not a superficial or temporary measure but a fundamental and ongoing strategy rooted in the Quran, the Prophet's tradition, the experience of the Islamic Revolution, and the practices of the Infallible Imams.

Societal unity involves cooperation and convergence around shared values while preserving natural and jurisprudential differences. In the Qur'an, unity is portrayed as a divine principle and the foundation of *Ummah* cohesion, supported by concepts such as *Habl Allah* (The Divine Rope), a single community, *Sirat al-Mustaqim* (the straight path), and faith-based brotherhood. According to Ayatollah Khamenei, unity exists in degrees,

ranging from peaceful coexistence to the highest level—unity of hearts and unity of purpose. His articulation of unity is intertwined with *Tawhid* (monotheism), *Velayat*, and nation-building, and is realized through public awareness, wise leadership, elite empathy, and institutional support.

The Leader emphasizes that unity is not solely a state-sponsored or elite-initiated project but a collective endeavor in which ordinary people play a central role. By focusing on common religious, moral, and national values, citizens can transcend sectarian divides and cultivate mutual understanding and synergy. Ayatollah Khamenei highlights the crucial role of religious, academic, cultural, and media elites in promoting unity, calling on them to avoid divisiveness, assume responsibility, offer fair critique, and foster a rational discourse environment.

He considers religious rituals - such as Hajj, Quds Day, Ramadan, and the culture of martyrdom - as tangible manifestations of Islamic unity that possess great potential for nurturing brotherhood among Muslims. These rituals, in his view, are not merely individual acts of worship but occasions to strengthen collective will, demonstrate the power of the *Ummah*, and build shared identity.

At the same time, several obstacles hinder societal unity, including misconceptions about unity, sectarian prejudice, ethnonationalism, politicization, social injustice, and foreign interference. Global hegemonic powers and Takfiri movements, as external enemies of unity, exploit media, financial, and political instruments to deepen divisions within the Muslim world. In response, Ayatollah Khamenei proposes strategies such as promoting a culture of dialogue, reforming the educational system, enhancing interfaith cooperation, equitable resource distribution, attention to marginalized regions, supporting grassroots organizations, and combating discrimination and corruption.

In his discourse, the benefits of unity extend far beyond internal cohesion; unity enhances political stability, national security, economic development, mental well-being, national identity, and international standing. He has consistently stated that unity was the key to the Islamic Revolution's victory, the secret of the Islamic Republic's endurance, and the precondition for its continued success. Based on the study's findings, unity in his thought represents unity of direction, path, and purpose - requiring active public participation, elite collaboration, and institutional coordination. Such unity can only be achieved through collective action, focus on commonalities, and avoidance of division. Overall, his discourse presents unity not merely as a timely necessity but as a historical duty to reconstruct the Muslim *Ummah* and resist divisive agendas. Realizing such unity paves the way for restoring Islamic dignity and building a new Islamic civilization.

Conclusion

A close examination of Ayatollah Khamenei's thoughts and views on societal unity reveals a coherent, profound, and multilayered perspective on this fundamental Islamic concept. In his view, unity is not simply a theoretical ideal or ethical recommendation but a strategic solution to the crises of the Muslim world—a guarantee of national security, a foundation for social progress, and a key to building a new Islamic civilization.

His vision rests on three main pillars:

1. The theological and conceptual linkage of unity with *Tawhid*, *Velayat*, and *nation*-building;
2. The imperative to avoid divisiveness in religious, political, and social domains, which he identifies as a major cause of Muslim decline;
3. The conscious engagement of the masses, elites, institutions, and intellectual and religious leaders in cultivating a culture of cohesion and solidarity.

Ayatollah Khamenei views unity not as a political tactic but as a strategic principle; neglecting it leads to enemy infiltration, the weakening of *Ummah* identity, and historical regression. In this framework, religious, ethnic, and ideological diversity is not an obstacle to unity but, if wisely managed, a source of social enrichment. Understanding the enemy, reinforcing shared identity, producing rapprochement discourse, promoting justice, and fostering synergy among religious and academic institutions are among the key mechanisms he proposes for strengthening unity.

His speeches demonstrate that achieving societal unity is a collective project requiring the active participation of all societal sectors - from officials and ordinary citizens to scholars and cultural elites. Only through such a unified vision can the Muslim *Ummah* be rebuilt, imperialist agendas countered, and justice and dignity established across the Islamic world. Through content analysis of his speeches, this study presents a comprehensive model for strengthening societal unity in contemporary Islamic society - a model that may serve as a strategic roadmap for cultural, educational, religious, and societal policymaking in the Islamic Republic of Iran and the wider Muslim world.

Keywords: Societal unity, Ayatollah Khamenei, Islam, multiplicity, Ummah

فصلنامه علمی پژوهش‌های فقه و علوم اسلامی
مقاله پژوهشی، دوره ۴، شماره ۱۳، تابستان ۱۴۰۴، صفحات ۲۶ تا ۲۶
تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۲/۱۸ - تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۷/۲۶

بررسی الگوی وحدت اجتماعی در منظومه فکری حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای (مدظله‌العالی) براساس روش تحلیل محتوا

مرضیه محمص *

فاطمه سادات میروکیلی ^۲

DOI: [10.22034/rjfs.2025.522163.1166](https://doi.org/10.22034/rjfs.2025.522163.1166)

چکیده

در عصر حاضر پالایش جوامع بشری از چندگانگی، مورد توجه بسیاری از اندیشوران قرار گرفته و تلاش‌های فراوانی در جست‌وجوی راهبردهای مؤثر برای تحقق وحدت اجتماعی انجام شده است. وحدت به‌عنوان کلیدواژه راهبردی در گفتمان اسلامی، از مباحث محوری در اندیشه سیاسی اسلام محسوب می‌شود. پژوهش حاضر با استفاده از روش تحلیل محتوا و با استفاده از نرم‌افزار maxqda و با استناد به بیانات آیت‌الله خامنه‌ای به تبیین این مفهوم می‌پردازد. مسأله اصلی پژوهش این است که وحدت اجتماعی در منظومه فکری معظم‌له چگونه ترسیم شده و چگونه می‌تواند به‌عنوان پارادایمی برای نظم‌بخشی به روابط اجتماعی ایفای نقش کند. یافته‌های پژوهش گویای آن است که تحقق الگوی وحدت اجتماعی در جامعه اسلامی مستلزم توجه به مقوله‌های متعددی می‌باشد. ایشان وحدت را یک مسأله استراتژیک خوانده و همواره علما و برجستگان سیاسی و آحاد ملت ایران را به وحدت در ذیل دستورات و آموزه‌های قرآن کریم و محبت به پیامبر اسلام دعوت کرده‌اند و وحدت اسلامی نقش پُررنگی در تقویت یکپارچگی و انسجام امت اسلامی و ایستادگی در برابر نظام سلطه ایفا می‌نماید. نتایج حاصل نشان داد که گداهای حاصل از تجزیه و تحلیل بیانات آیت‌الله خامنه‌ای را می‌توان در مقوله‌های چهارچوب‌های نظری وحدت و مکانیسم‌های عملیاتی وحدت طبقه‌بندی کرد.

واژگان کلیدی: وحدت اجتماعی، آیت‌الله خامنه‌ای، اخوت اسلامی، روش تحلیل محتوا، تفرقه‌افکنی.

۱. دانشیار عضو هیأت علمی دانشکده الهیات و ادیان دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران

* Email: M_mohases@sbu.ac.ir

۲. دانش‌آموخته رشته مدرسی معارف اسلامی، دانشکده الهیات و ادیان، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران

Email: fms.mirvakili@yahoo.com

دسترسی به مقالات فصلنامه علمی پژوهش‌های فقه و علوم اسلامی (open access) است.

فصلنامه علمی پژوهش‌های فقه و علوم اسلامی تحت مجوز بین‌المللی CC BY 4.0 می‌باشد.

مسئولیت مقاله از نظر محتوای علمی و نظرات مطرح‌شده در متن آن، به‌عهده نویسندگان و یا نویسنده مسئول مقاله می‌باشد و مورد تأیید/عدم تأیید صاحب امتیاز

فصلنامه علمی پژوهش‌های فقه و علوم اسلامی نمی‌باشد.

۱. مقدمه

بر مبنای تعالیم اسلامی، وحدت اجتماعی یکی از مهم‌ترین آرمان‌ها محسوب می‌شود. قرآن توصیه‌های متعددی برای تحقق وحدت اجتماعی ارائه کرده است. در این زمینه آیت‌الله خامنه‌ای به‌عنوان پیش‌گام وحدت اسلامی، نقش پُررنگی را در تقویت یکپارچگی امت اسلامی ایفا نموده است. ایشان موضوع وحدت را به‌عنوان مسأله‌ای راهبردی و نه تاکتیکی معرفی می‌کنند و همواره علما، روشنفکران و آحاد امت اسلامی را به وحدت اجتماعی دعوت کرده‌اند. می‌توان اذعان داشت، تدوین الگوی وحدت با رویکرد متن‌محور و مبتنی بر نظام فکری معظم‌له، یکی از ضرورت‌های معاصر به‌شمار می‌آید و تاکنون مورد کاوش قرار نگرفته است. نوشتار حاضر، درصدد می‌باشد این موضوع را در فرمایشات ایشان از سال ۱۳۵۷ تا ۱۴۰۳ با روش تحلیل محتوای کمی و کیفی، مورد بررسی و تحلیل دقیق قرار دهد، تا با واکاوی آن، چهره منسجمی از منظومه وحدت ارائه شود. روش تحلیل محتوا، روشی علمی برای تفسیر متن به‌شمار می‌رود و نتایج به‌دست آمده از آن، دارای اعتبار بالایی است. این تحقیق قصد دارد تا با استفاده از این روش و همچنین با بهره‌گیری از نرم‌افزار حدیث ولایت برای دسترسی به منابع سخنان آیت‌الله خامنه‌ای و نرم‌افزار maxqda برای تحلیل کیفی متون، به بررسی فرمایشات معظم‌له با ترسیم الگوی وحدت اجتماعی بپردازد.

۲. پیشینه پژوهش

از جمله مقالاتی که به‌طورکلی پیشینه مقاله حاضر به‌شمار می‌آیند، می‌توان به مقاله «وجوب وحدت و حرمت تفرقه در جهان اسلام از نظر امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری» اشاره کرد (قیوم زاد، ۱۳۹۷: ۱۲۷-۱۵۱). این پژوهش به بررسی وجوب وحدت و حرمت تفرقه در جهان اسلام از دیدگاه امام خمینی (ره) و آیت‌الله خامنه‌ای می‌پردازد. روش تحقیق کیفی و مبتنی بر تحلیل گفتمان می‌باشد و از منابعی مانند قرآن، روایات، سخنرانی‌های امام خمینی (ره) و آیت‌الله خامنه‌ای استفاده شده است. نتایج نشان می‌دهد که وحدت مسلمانان عامل پیشرفت و عزت آنان بوده، درحالی‌که تفرقه سبب ضعف و سلطه‌پذیری در برابر دشمنان گردیده است. هر دو رهبر بر ضرورت وحدت به‌عنوان یک تکلیف الهی تأکید کرده‌اند و آن را راهی برای مقابله با استعمار و تحقق تمدن اسلامی می‌دانند.

همچنین در مقاله «صورت‌بندی نظریات توسعه بر مبنای دوگانه وحدت و کثرت فرهنگی و بازخوانی انتقادی آن‌ها از خاستگاه فکری آیت‌الله خامنه‌ای» (اصفهانی، ۱۴۰۲: ۱۴۷/۱۷۳) بیان می‌شود که انقلاب اسلامی به‌عنوان پدیده‌ای فرهنگی و دینی، الگوی پیشرفتی را دنبال می‌کند که در تقابل با الگوهای توسعه غربی قرار دارد. از منظر رهبران انقلاب، به‌ویژه آیت‌الله خامنه‌ای، پیشرفت

بررسی الگوی وحدت اجتماعی در منظومه فکری حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای (مدظله‌العالی) ... (محصص و میروکیلی) ۳

حقیقی باید فرهنگ‌بنیاد باشد و به تعالی معنوی و اخلاقی جامعه توجه کند. این دیدگاه در مقابل نظریات رایج توسعه قرار می‌گیرد که اغلب یا فرهنگ را نادیده می‌گیرند یا آن را به‌عنوان ابزاری در خدمت اهداف اقتصادی می‌بینند.

در کتاب‌های «منشور وحدت: مروری بر دیدگاه‌های رهبر معظم انقلاب درباره وحدت مسلمانان» (محمودی، ۱۴۰۱)؛ «وحدت و هم‌گرایی: از منظر آیت‌الله خامنه‌ای رهبر معظم انقلاب اسلامی» (برازش، ۱۳۹۶)؛ «وحدت اسلامی: گفتارهایی از آیت‌الله خامنه‌ای» (صمدی، ۱۳۹۵) نیز به موضوع وحدت پرداخته شده، لکن نوآوری نوشتار حاضر استفاده از روش تحلیلی بسیار دقیق در بررسی وحدت اجتماعی از نظرگاه معظم‌له است.

۳. روش‌شناسی پژوهش

در این روش، مضامین به سه گروه مضامین پایه، سازمان‌دهنده و فراگیر تقسیم می‌شوند. مضامین پایه کدها و نکات کلیدی موجود در متن هستند و مضامین سازمان‌دهنده از ترکیب و تلخیص مضامین پایه به‌دست می‌آیند. مضامین فراگیر، مضامین عالی داده‌ها هستند، اصول حاکم بر متن را به‌عنوان یک کل نشان می‌دهند (شیخ‌زاده، ۱۳۹۹: ۱۵). نکته مهم و قابل توجه در شبکه مضامین این است که با توجه به پیچیدگی داده‌ها و هدف تحلیل، ممکن است از مجموعه متون موردبررسی بیش از یک مضمون فراگیر به‌دست آید؛ با این حال، تعداد مضامین فراگیر از تعداد مضامین پایه و سازمان‌دهنده کمتر خواهد بود. هر مضمون فراگیر، هسته و کانون یک شبکه مضمونی را تشکیل می‌دهد؛ پس ممکن است یک تحلیل به بیش از یک شبکه مضامین منجر شود (شیخ‌زاده، ۱۳۹۹: ۱۸۶-۱۲۶). به‌طورکلی روش شبکه مضامین، مجموعه‌ای از رویه‌های عملی و مؤثر برای انجام یک تحلیل کیفی فراهم می‌کند. هر مرحله از فرایند تحلیل را بیان می‌نماید و به سازمان‌دهی تحلیل و ارائه آن کمک می‌کند و امکان تشریح غنی، بامعنی و حساس از متن را از طریق الگوهای اساسی و ساختارها فراهم می‌سازد (شیخ‌زاده، ۱۳۹۲: ۸).

۴. مفهوم‌شناسی وحدت

وحدت در لغت به‌معنای یکپارچگی، همبستگی و اتحاد می‌باشد. این مفهوم در حوزه‌های مختلفی از جمله فلسفه، سیاست و دین مورد بررسی قرار گرفته است. در علم سیاست، وحدت به‌عنوان یک اصل اساسی برای ثبات و پیشرفت جامعه شناخته می‌شود. قرآن کریم نیز با تأکید بر اهمیت وحدت، آن را موهبتی الهی دانسته و پیامبران را برای تحقق این هدف مبعوث کرده است. در ادبیات قرآنی، وحدت در مقابل تفرقه قرار دارد و به دو شکل مجازی و حقیقی تقسیم می‌گردد. وحدت مجازی شامل انواعی مانند تشابه، تجانس و تطابق می‌باشد، درحالی‌که وحدت حقیقی به

اتحاد عمیق‌تر و مبتنی بر اشتراکات اساسی اشاره دارد. در عرصه سیاسی، وحدت به معنای همکاری گروه‌های مختلف با حفظ اختلافات جزئی در راستای اهداف مشترک است.

برای امت اسلامی، سه نوع وحدت قابل تصور است: نخست، وحدت مطلق که به دلیل تنوع دیدگاه‌ها و تفاسیر دینی، دست‌یابی به آن دشوار می‌باشد. دوم، وحدت مصلحتی که در شرایط بحرانی و تحت فشارهای خارجی شکل می‌گیرد و معمولاً پایدار نیست. سوم، وحدت معقول که مبتنی بر اصول مشترک دینی مانند ایمان به خدا، قرآن و سنت پیامبر (ص) است و با پذیرش اختلافات فرعی، تحقق آن امکان‌پذیر می‌باشد. هدف اصلی وحدت، کاهش تنش‌ها و جلوگیری از عوامل تفرقه‌انگیز است. این مفهوم در طول تاریخ مورد توجه ادیان و مکاتب مختلف بوده و در اسلام به ویژه با تأکید بر اخوت دینی و همکاری اجتماعی تقویت شده است. در این پژوهش، پس از تبیین مفهوم وحدت، مبانی، مؤلفه‌ها و موانع آن بررسی شده و در نهایت، وحدت به عنوان یک راهبرد کلان برای جامعه اسلامی معرفی می‌شود.

اهمیت و جایگاه وحدت در اسلام از ابعاد مختلفی قابل بررسی می‌باشد: قرآن کریم به صراحت بر وحدت مسلمانان تأکید کرده است. آیاتی مانند «وَأَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا» (آل عمران، ۱۰۳) نشان‌دهنده اهمیت این موضوع در نظام فکری اسلام می‌باشد. وحدت در قرآن نه یک توصیه ساده، بلکه فرمانی الهی و شرط اساسی بقای امت اسلامی محسوب می‌شود.

همچنین، یکی از اهداف اصلی فرستادن پیامبران، ایجاد وحدت در جامعه و رفع اختلافات بوده است. آیه ۲۱۳ سوره بقره به این نکته اشاره دارد که پیامبران با کتاب و میزان فرستاده شدند تا مردم به عدالت رفتار کنند و از تفرقه بپرهیزند؛ از این رو وحدت مهم‌ترین منبع قدرت و عزت برای مسلمانان می‌باشد. قرآن در آیه ۴۶ سوره انفال هشدار می‌دهد که اختلاف و نزاع موجب ضعف و از بین رفتن قدرت مسلمانان می‌شود؛ چراکه بسیاری از اهداف اجتماعی اسلام مانند برقراری عدالت، امر به معروف و نهی از منکر تنها در سایه وحدت قابل تحقق است. وحدت بستر لازم برای ایجاد جامعه اسلامی مطلوب را فراهم می‌کند و جامعه اسلامی با تکیه بر وحدت از دیگر جوامع متمایز می‌گردد. سیره پیامبر (ص) در مدینه که با ایجاد پیمان برادری بین مسلمانان همراه بود، الگویی عملی از جامعه متحد ارائه داد و تاریخ نشان داده است که هرگاه مسلمانان متحد بوده‌اند، توانسته‌اند در برابر دشمنان ایستادگی کنند.

بُعد اجتماعی وحدت در اسلام با تأسیس جامعه برادرانه مسلمانان در مدینه شکل گرفت که آیه ۱۰ سوره حجرات به روشنی بر آن تأکید دارد: «إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ» (حجرات، ۱۰). این وحدت اجتماعی زمینه‌ساز ایجاد نهادهای مدنی و مردمی مشترک در سراسر جهان اسلام شده است. در بُعد

بررسی الگوی وحدت اجتماعی در منظومه فکری حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای (مدظله‌العالی) ... (محصص و میروکیلی) ۵

فرقه‌ای نیز، اسلام با تأکید بر مشترکات اصولی بین مذاهب مختلف، الگویی از هم‌زیستی مسالمت‌آمیز ارائه داده است.

۵. وحدت در قرآن

وحدت در قرآن کریم، یکی از مفاهیم بنیادین و محوری می‌باشد که در بسیاری از آیات به آن اشاره گردیده و به‌عنوان پایه‌ای برای ایجاد همبستگی و انسجام میان انسان‌ها و به‌ویژه مؤمنان مطرح شده است. از نظر معنایی، وحدت در قرآن به معنای یگانگی، یکپارچگی و اتحاد میان افراد و امت‌ها می‌باشد که ریشه در آفرینش واحد انسان‌ها دارد. قرآن تأکید می‌کند که همه انسان‌ها از یک نفس واحد آفریده شده‌اند و این اصل خلقت، زمینه‌ساز وحدت و برادری میان انسان‌هاست (موسوی، ۱۴۰۳: ۲۲).

قرآن کریم وحدت را نه تنها در بُعد خلقت، بلکه در بُعد اجتماعی و دینی نیز مورد تأکید قرار داده است. مؤمنان در قرآن به‌عنوان برادران یکدیگر معرفی گردیده‌اند و دعوت به الفت، مودت، رحمت و تعاون در میان آنان شده است. این آموزه‌ها به‌عنوان عوامل اصلی ایجاد وحدت و همبستگی در جامعه اسلامی شناخته می‌شوند و قرآن بر لزوم پرهیز از اختلاف، حسد و تفرقه تأکید می‌کند که موجب فروپاشی وحدت می‌گردد (حسینی، ۱۳۹۹: ۶۳).

یکی از عوامل کلیدی وحدت در قرآن، اعتصام به حبل‌الله (ریسمان الهی) است که نماد پیروی از دین واحد و قانون الهی می‌باشد. قرآن تأکید می‌کند که پذیرش کامل دین اسلام و پیروی از آن، زمینه‌ساز اتحاد امت اسلامی است و هرگونه پذیرش ناقص دین یا تفرقه در آن، موجب اختلاف و تشتت می‌شود؛ بنابراین وحدت براساس ایمان کامل و عمل به دستورات الهی شکل می‌گیرد و این وحدت، قدرت و استحکام جامعه اسلامی را تضمین می‌کند (رضایی، ۱۴۰۳: ۱۱۲). قرآن همچنین به نقش پیامبر اکرم (ص) به‌عنوان محور وحدت امت اشاره دارد و تأکید می‌نماید که پیروی از سیره پیامبر و اهل بیت (ع) از عوامل مهم حفظ وحدت و جلوگیری از تفرقه است. این محوریت پیامبر در وحدت، باعث می‌شود که جامعه اسلامی به‌عنوان یک امت واحد در برابر دشمنان و تهدیدهای داخلی و خارجی مقاومت کند و انسجام خود را حفظ نماید (نجفی، ۱۴۰۱: ۹۲).

قرآن وحدت را به‌عنوان یک ضرورت اجتماعی، سیاسی و فرهنگی معرفی می‌کند که تحقق آن به‌وسیله تقوا، عدالت، عفو و اصلاح میان مردم امکان‌پذیر می‌باشد. تقوا به‌عنوان یکی از مهم‌ترین عوامل وحدت‌آفرین در قرآن شناخته شده است که با رعایت آن، زمینه برقراری عدالت، مودت و همکاری فراهم می‌شود و اختلافات و نزاع‌ها کاهش می‌یابد. این آموزه‌ها، نشان‌دهنده اهمیت وحدت در حفظ امنیت و پیشرفت جامعه اسلامی می‌باشد (کاظمی، ۱۴۰۲: ۳۲). در قرآن کریم، وحدت با مفاهیم مختلفی بیان شده است: حبل‌الله: (آل‌عمران، ۱۰۳) امت واحده: (انبیاء، ۹۲) و

صف واحد: (صف، ۴) علامه طباطبایی در تفسیر المیزان با تشریح مفهوم «حبل‌الله» آن را به سه سطح تقسیم می‌کند: سطح اعتقادی (توحید)، سطح تشریحی (شریعت) و سطح اجتماعی (امت) (طباطبایی، ۱۳۸۰: ۲۵/۳).

از منظر قرآنی، وحدت نعمتی الهی است «وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا» (آل عمران، ۱۰۳) علامه جوادی آملی در تحلیل این آیه می‌نویسد: «وحدت اسلامی از سنخ نعمت‌های تکوینی الهی است که هم جنبه الهیاتی و هم بُعد اجتماعی دارد؛ از جهت الهیاتی، تجلی رحمت و اسعه الهی می‌باشد و از جهت اجتماعی، عامل انسجام امت اسلامی» (جوادی آملی، ۱۳۸۵: ۳۲۷).

پشتوانه نظری وحدت و اصلی‌ترین منبع وحدت اسلامی، قرآن است. آیت‌الله خامنه‌ای در این باره تأکید می‌کنند: «قرآن کتاب وحدت است، کتابی که امت اسلامی را به ریسمان محکم الهی دعوت می‌کند» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۵/۵/۳۰). علامه طباطبایی در تفسیر المیزان ذیل آیه ۱۰۳ سوره آل عمران، «حبل‌الله» را به قرآن و دین اسلام تفسیر می‌کند که مایه اتحاد امت اسلامی است (طباطبایی، ۲۴/۳). آیت‌الله خامنه‌ای نیز در بیانی الهیاتی سیاسی تأکید می‌کنند: «وحدت اسلامی هم رحمت است و هم قدرت؛ رحمت است؛ چون مایه الفت قلوب مؤمنان می‌شود و قدرت است؛ چون امت اسلامی را در مقابل دشمنان مقاوم می‌کند» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۰/۰۹/۱۲). این تحلیل دوجبه‌ی، نشان‌دهنده عمق نگاه اسلامی به مسأله وحدت می‌باشد.

۶. چهارچوب نظری وحدت اجتماعی در دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای

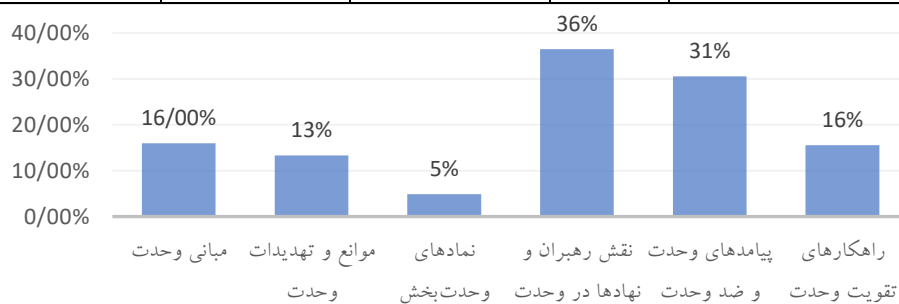
در بررسی دقیق و کدگذاری بیانات آیت‌الله خامنه‌ای با موضوع وحدت اجتماعی، مضامین مطابق جدول ذیل دسته‌بندی شده‌اند. در مرحله نخست که تجزیه متن است، با جست‌وجو در نرم‌افزار حدیث ولایت، تمام عبارات‌ها و بیانات معظم‌له گردآوری شدند. بعد از آنکه به‌طور کامل و همه‌جانبه به متن بیانات تسلط حاصل شد، داده‌های اولیه کدگذاری گردیدند. در واقع کدهای اولیه، تقطیع متن به قسمت‌های قابل فهم و قابل استفاده مانند بند، عبارت، کلمه و... تقسیم می‌شود. پس از کدگذاری اولیه، مضامین را از بخش‌های کدگذاری متن به‌دست آورده و در چندین مرحله، مورد بازبینی قرار گرفت؛ بنابراین مضامین پایه شناسایی می‌شود. پس از کشف مضامین پایه، این مضامین براساس محتوا و مبانی نظری در گروه‌های همگون به‌صورت منسجم دسته‌بندی می‌گردند. مضامینی که تحت یک شبکه قرار می‌گیرند، باید موضوع مشابهی داشته باشند؛ بنابراین مضامین پایه‌ای که از نظر محتوا مشابه هم باشند، تحت یک گروه به‌عنوان مضامین سازمان‌دهنده قرار می‌گیرند. در نهایت با ادغام مشابَهت مضامین سازمان‌دهنده، به مضامین کلی و فراگیر می‌رسیم و پس از اینکه مضامین

بررسی الگوی وحدت اجتماعی در منظومه فکری حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای (مدظله‌العالی) ... (محصص و میروکیلی) ۷

پایه و سازمان‌دهنده و در نتیجه فراگیر را مشخص نمود، در مرحله بعدی، وارد مرحله دوم که تشریح و تفسیر متن است، می‌شویم. در مرحله اول از حدود ۱۱۰ فرمایش آیت‌الله خامنه‌ای، حدود ۲۳۰ کُد اولیه استخراج شد که این کُدها براساس مشابهت محتوایی در دسته‌بندی قرار گرفتند و در ۲۱ عنوان مضمون پایه قرار گرفتند. در مرحله بعد با بررسی مجدد مضامین پایه به ۶ مضمون سازمان‌دهنده دسترسی پیدا کردیم و در مرحله اخیر به ۲ مقوله فراگیر و کلی رسیدیم.

مضامین پایه	فراوانی مضامین پایه	مضامین سازمان‌دهنده	مضامین فراگیر	فراوانی مضامین سازمان‌دهنده
مفهوم‌شناسی وحدت	۱۶	مبانی وحدت		۳۶
وحدت در قرآن	۱۳			
شعار وحدت	۳			
مراتب وحدت	۴			
مفهوم مخالف وحدت	۳	موانع و تهدیدات وحدت	چارچوب‌های نظری وحدت	۳۰
دشمن وحدت	۲			
اقدامات ضد وحدت توسط دشمن	۲۵			
نشانه‌ها و شعائر اسلامی وحدت: حج	۷	نمادهای وحدت‌بخش		۱۱
نشانه‌ها و شعائر اسلامی وحدت: شهادت	۱			
نشانه‌ها و شعائر اسلامی وحدت: ماه مبارک رمضان	۳			
نقش پیامبر در مقوله وحدت	۵	نقش رهبران و نهادها در وحدت	مکانیسم‌های عملیاتی وحدت	۸۲

			۴	امیرالمؤمنین مظهر و حدت
			۹	تأثیر انقلاب و امام خمینی در وحدت
			۳۲	نقش مردم در تأمین وحدت
			۱۹	نقش خواص در ایجاد و استمرار وحدت
			۱۳	کیفیت وحدت آفرینی از جانب مسئولان
۸		پیامدهای وحدت و ضد وحدت	۵	پیامدهای وحدت
			۳	پیامدهای تفرقه افکنی دشمن از منظر رهبر انقلاب
۳۵		راهکارهای تقویت وحدت	۲۳	وحدت در ملت‌های مسلمان و امت اسلام
			۴	راهکارهای مردمی تقویت وحدت
			۸	وحدت در فرقه‌های مسلمان

۶-۱. مبانی وحدت اجتماعی در دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای

وحدت به معنای یگانگی و یکپارچگی میان افراد یا گروه‌ها است که در اندیشه اسلامی، به‌ویژه در کلام آیت‌الله خامنه‌ای، جایگاه والایی دارد و به‌عنوان ارزش مقدسی مطرح می‌شود که انسان‌ها باید برای حفظ و تحقق آن حتی جان خود را فدا کنند. ایشان توحید را به معنای یگانه شدن و وحدت جامعه تعبیر کرده و آن را رکن اساسی حرکت جامعه به سمت کمال می‌دانند (مهدیان، ۱۴۰۲: ۵۷). از منظر سیاسی و اجتماعی، وحدت به معنای انسجام ملی و همبستگی اجتماعی است که در اندیشه معظم‌له، به‌عنوان عاملی حیاتی برای ایستادگی در برابر فشارهای خارجی و تحقق منافع جمعی جامعه اسلامی شناخته می‌شود. ایشان وحدت اسلامی را مسأله‌ای راهبردی می‌دانند که باید با پرهیز از اختلاف و تفرقه حفظ گردد (دوستدار، کامیاب و کلاکی، ۱۴۰۲: ۱۲۰).

وحدت اجتماعی در ادبیات علمی به‌عنوان عامل ایجاد همبستگی، مسئولیت‌پذیری و مشارکت عمومی تعریف شده است که در نظام مردم‌سالاری دینی، ارتباطات اجتماعی براساس ارتباطات ولایی شکل می‌گیرد. این ارتباطات موجب می‌شود افراد نسبت به یکدیگر مسئولیت داشته و مراقب تحقق اهداف جامعه باشند که این امر به نوبه خود موجب تقویت وحدت و انسجام ملی می‌گردد. در تحلیل مفهومی وحدت، ارتباط نزدیک آن با مفاهیمی چون ولایت و توحید نیز مطرح گردیده است. ولایت به‌عنوان محور و مرکز جامعه، نماد اراده کلی جامعه است و ارتباطات ولایی بین افراد، زمینه‌ساز وحدت و انسجام اجتماعی می‌باشد. این ساختار ولایی همچنین در مقابله با اراده‌های طاغوتی و استکباری نقش مهمی ایفا می‌کند و جامعه توحیدی را شکل می‌دهد که اوصاف الهی را در خود بروز می‌دهد (مهدیان، ۱۴۰۲: ۵۷). وحدت به‌عنوان یک ضرورت اجتماعی، فرهنگی و سیاسی در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای نه تنها عامل پیروزی و قدرت مسلمانان است، بلکه موجب برقراری نظم، امنیت و تعالی امت اسلامی می‌شود. ایشان بر لزوم حفظ وحدت به‌عنوان یک عامل همبستگی و قدرت تأکید دارند که باید از طریق پرهیز از اختلاف و تقویت همدلی در جامعه تحقق یابد (نجفی، ۱۴۰۱: ۹۲).

آیت‌الله خامنه‌ای نیز با تأکید بر این نگاه، وحدت را حقوق متقابل مسلمانان بر ذمه یکدیگر تعریف می‌کنند که بدون آن، جامعه اسلامی دچار فقدان مسئولیت‌پذیری جمعی می‌شود (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۵/۰۸/۱۲). همچنین تصریح می‌کنند که وحدت، بازی سیاسی نیست، بلکه یک اصل اعتقادی است (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۲/۰۹/۱۲) و وحدت پیش شرط جهاد می‌باشد؛ چراکه در نظر امام خمینی (ره)، اتحاد، تنها زمینه‌ساز جهاد اعم از جهاد نظامی، سیاسی و فرهنگی است (خمینی، ۱۳۴۹: ۲۱۰). باید توجه داشت که جهاد نظامی بدون وحدت، محکوم به شکست می‌باشد

(خمینی، ۱۰/۵۶). معظم‌له نیز با استناد به تجربه دفاع مقدس، معتقدند: پیروزی در جنگ هشت‌ساله، محصول وحدت کلمه ملت ایران بود (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۰/۰۳/۳۱). جهاد سیاسی نیز مستلزم همگرایی نخبگان و مردم است (جوادی‌آملی، ۱۳۸۵: ۸۹) و در نهایت جهاد فرهنگی بدون اتحاد، منجر به تشتت فکری می‌باشد (مصباح‌یزدی، ۱۳۸۴: ۱۴۵). آیت‌الله خامنه‌ای با اشاره به توطئه‌های دشمنان، هشدار می‌دهند که در نبود وحدت، جای دوست و دشمن عوض می‌شود (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۸/۰۷/۰۹): از این‌رو باید در مفهوم‌شناسی وحدت، آن را به‌مثابه سلاح مقابله با توطئه‌های دشمن نیز در نظر گرفت. ایشان همچنین با اشاره به حوادث منطقه، هشدار می‌دهند که تفرقه، بزرگ‌ترین تهدید برای امت اسلامی است (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۷/۰۵/۱۴).

۲-۶. راهبرد وحدت اجتماعی در دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای

شعار وحدت در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای، جایگاهی راهبردی و حیاتی دارد که فراتر از یک شعار صرف، به‌عنوان راهبردی کلان برای حفظ انسجام و قدرت امت اسلامی مطرح می‌شود. ایشان وحدت را نه یک مسأله تاکتیکی یا مصلحتی، بلکه یک ضرورت اساسی و راهبردی می‌دانند که باید با همکاری و عدم نفی یکدیگر میان فرق و مذاهب اسلامی تحقق یابد تا از نفوذ دشمنان جلوگیری گردد و امت اسلامی در برابر تهدیدهای خارجی و داخلی مستحکم باقی بماند (اخوت، ۱۴۰۲: ۵۰).

آیت‌الله خامنه‌ای بارها تأکید کرده‌اند که شعار وحدت اسلامی باید با رفع اختلاف‌ها و پرهیز از تفرقه همراه باشد و وحدت بدون رفع اختلاف‌ها و در خدمت حاکمیت اسلام بودن، بی‌معنی و پوچ است. ایشان وحدت را به‌معنای همکاری مشترک، عدم نفی یکدیگر و پرهیز از تنازع بر سر مسائل مذهبی معرفی کرده‌اند و هشدار داده‌اند که اختلاف‌های مذهبی و طایفه‌ای در خدمت دشمنان قرار می‌گیرد و باید با هوشیاری از آن پرهیز کرد.

از منظر معظم‌له، شعار وحدت اسلامی به‌معنای ایجاد همکاری و همدلی میان مذاهب اسلامی است، بدون اینکه هر گروه دیگری را نفی کند یا بر دیگری ستم روا دارد. ایشان بر لزوم پرهیز از مناظره‌های خصمانه و نفی دیگر مذاهب به بهانه نجات پیروان تأکید کرده و این رفتارها را موانع تحقق همکاری مشترک و وحدت دانسته‌اند (اخوت، ۱۴۰۲: ۵۲).

در نهایت شعار وحدت در دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای به‌عنوان یک شعار مقدس و قطعی است که باید با عمل و رفتار مسئولان و مردم همراه شود. ایشان هشدار می‌دهند که دشمنان چشم امید به ایجاد تفرقه و اختلاف میان مسلمانان دارند و حفظ وحدت و یکپارچگی، عامل اصلی پیشرفت و امنیت جامعه اسلامی می‌باشد. این شعار وحدت، زیر پرچم اسلام و قرآن، نقطه اشتراک و عامل قدرت امت اسلامی معرفی شده است.

بررسی الگوی وحدت اجتماعی در منظومه فکری حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای (مدظله‌العالی) ... (محصص و میروکیلی) ۱۱

شعارهای دینی مانند «لااله الاالله»، «الله اکبر» و «اتحاد اسلامی» به‌عنوان مؤلفه‌های هویت‌ساز در امت اسلامی، نقشی محوری در گفتمان وحدت‌آفرینی ایفا می‌کنند. آیت‌الله خامنه‌ای با اشاره به «شعار الله اکبر به‌عنوان رمز پیروزی انقلاب اسلامی» (خامنه‌ای، بیانات، ۱/۱۰/۱۳۵۸)، بر بُعد وحدت‌آفرینی این شعارها تأکید می‌ورزند. شعار «لااله الاالله» با دارا بودن ماهیت توحیدی، نقطه اشتراک تمام مذاهب اسلامی است. به گفته شهید مطهری، «توحید، محور اصلی انسجام امت اسلامی می‌باشد» (مطهری، ۱۳۵۷: ۱۲۳). آیت‌الله خامنه‌ای نیز در بیات‌شان خاطر نشان می‌کنند: «شعار لا اله الا الله، پرچم مشترک همه مسلمانان است و دشمنان به دنبال تخریب این اصل هستند» (خامنه‌ای، بیانات، ۶/۴/۱۳۹۲). شعار الله اکبر در انقلاب اسلامی ایران به‌عنوان نماد مقاومت و اتحاد می‌باشد. معظم‌له در این زمینه تصریح می‌کنند: الله اکبر، یعنی نظام اسلامی نباید در برابر زورگویی مستکبران سکوت کند (خامنه‌ای، بیانات، ۱۴/۳/۱۳۹۸).

۳-۶. مراتب وحدت اجتماعی در دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای

در ادبیات علوم اجتماعی و اندیشه اسلامی، وحدت به‌عنوان یک مفهوم چندبُعدی و سلسله‌مراتبی مورد بررسی قرار گرفته است. علامه طباطبایی در تفسیر المیزان، وحدت را دارای مراتبی از «وحدت وجودی» تا «وحدت اجتماعی» می‌داند و معتقد است وحدت اجتماعی مسلمانان باید بازتابی از وحدت حقیقی در عالم وجود باشد (طباطبایی، ۱۳۹۰: ۳/۱۲۴). از دیدگاه وی، پائین‌ترین سطح وحدت، هم‌زیستی مسالمت‌آمیز و بالاترین سطح آن، وحدت قلوب و اهداف می‌باشد. این نگرش با دیدگاه دورکیم در مورد همبستگی اجتماعی که آن را به مکانیکی و ارگانیک تقسیم می‌کند، قابل مقایسه است (Durkheim, 1893: 85).

پائین‌ترین سطح وحدت در نظریه‌های اجتماعی، وحدت ساختاری یا نهادی است که به هماهنگی در سطح قوانین و نهادهای اجتماعی اشاره دارد. پارسونز این سطح از وحدت را با عنوان «انسجام نظام اجتماعی» مطرح کرده و معتقد است این انسجام از طریق نهادینه‌شدن ارزش‌های مشترک حاصل می‌شود (Parsons, 1951: 41). در اندیشه اسلامی، شهید مطهری این سطح از وحدت را «اتحاد در نظام» نامیده و معتقد است حتی بدون وحدت عقیدتی کامل، می‌توان به این سطح از وحدت دست یافت (مطهری، ۱۳۷۷: ۱۵۶). این سطح از وحدت شرط لازم برای تشکیل جامعه اسلامی است، اما کافی نمی‌باشد.

مرتب‌دوم وحدت، اشتراک در ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی است. گیدنز این سطح را «انسجام هنجاری» می‌نامد که مبتنی بر پذیرش جمعی یک رشته ارزش‌های مشترک می‌باشد (گیدنز، ۱۹۸۴: ۱۲۳). در تفکر اسلامی، امام خمینی (ره) بر این سطح از وحدت تأکید ویژه‌ای داشتند و معتقد

بودند: «اسلام دین وحدت است، تمام ارزش‌های اسلامی ما را به وحدت دعوت می‌کند» (امام خمینی (ره)، ۱۳۶۱: ۱۲/۳۴۵). پژوهش‌های تجربی نیز نشان می‌دهد جوامعی که از اشتراک ارزشی بیش‌تری برخوردارند، از همبستگی اجتماعی بالاتری برخوردارند (Putnam 2000: 22).

عالی‌ترین سطح وحدت از دیدگاه بسیاری از اندیشمندان اسلامی، وحدت قلبی و عاطفی می‌باشد. این سطح از وحدت در قرآن کریم در آیه «انما المؤمنون إخوة» (حجرات: ۱۰) تبیین شده است. علامه جعفری این سطح از وحدت را «اتحاد وجودی» می‌نامد که در آن افراد به حدی از رشد معنوی رسیده‌اند که منافع جمعی را بر منافع فردی ترجیح می‌دهند (جعفری، ۱۳۸۰: ۲۳۴). در جامعه‌شناسی، زیمل این پدیده را با عنوان «همدلی اجتماعی» بررسی کرده است (زیمل، ۱۳۸۴: ۶۷). تحقیقات نشان می‌دهد این سطح از وحدت، بیش‌تر در جوامعی یافت می‌شود که از سرمایه اجتماعی بالایی برخوردارند.

آیت‌الله خامنه‌ای با اشاره به لزوم تشکیل تمدن نوین اسلامی، وحدت را در سطوح مختلفی تعریف می‌کند (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۸/۰۸/۲۴). نخستین مرتبه وحدت، مبتنی بر اصل «عدم تجاوز جوامع اسلامی به یکدیگر» است. این سطح، حداقلی از هم‌زیستی مسالمت‌آمیز را تضمین می‌کند (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۸/۰۸/۲۴) مرتبه دوم، مبتنی بر همکاری‌های عملی در حوزه‌های علم، فناوری و اقتصاد می‌باشد. ایشان با تأکید بر اقتصاد مقاومتی در جهان اسلام، خواستار تشکیل بازار مشترک اسلامی شده‌اند (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۳/۰۶/۲۵). مطالعات نشان می‌دهد که کشورهای اسلامی در صورت هماهنگی اقتصادی می‌توانند به یکی از بزرگ‌ترین بلوک‌های تجاری جهان تبدیل گردند. سومین سطح، وحدت در مواجهه با تهدیدهای خارجی است. شهید سلیمانی به‌عنوان نماد این ائتلاف، نشان داد که امت اسلامی می‌تواند در عین اختلافات مذهبی، در جبهه مقاومت متحد شود. معظم‌له در این‌باره می‌فرماید: اگر امت اسلامی یک‌صدا شود، رژیم صهیونیستی زوال می‌یابد (خامنه‌ای، ۱۳۹۸/۱۰/۱۸). عالی‌ترین سطح وحدت، ایجاد امت واحده است. وحدت حقیقی اتحاد حول محور ولایت الهی می‌باشد. آیت‌الله خامنه‌ای با اشاره به آیه «إِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً» (انبیاء: ۹۲)، تشکیل حکومت جهانی اسلام را آرمان نهایی می‌دانند (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۲/۰۶/۱۴).

۴-۶. موانع و تهدیدهای وحدت اجتماعی در دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای

یکی از اصلی‌ترین موانع وحدت اجتماعی، عدم درک مشترک از مفهوم وحدت است. برخی آن را به‌معنای یکسان‌سازی عقاید می‌دانند، درحالی‌که در دیدگاه اسلامی، وحدت به‌معنای همکاری در عین حفظ اختلافات فقهی و کلامی می‌باشد. همچنین، عدم شناخت ظرفیت‌های متقابل

بررسی الگوی وحدت اجتماعی در منظومه فکری حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای (مدظله‌العالی) ... (محصص و میروکیلی) ۱۳

نهادهای اجتماعی مانند حوزه و دانشگاه، مانع از شکل‌گیری تعامل سازنده می‌شود. برای مثال، نبود تعریف روشن از نحوه تعامل علوم حوزوی و دانشگاهی، موجب شده تا این دو نهاد نتوانند به هم‌گرایی برسند.

تصورات کلیشه‌ای و پیش‌داوری‌های متقابل میان گروه‌های اجتماعی، از موانع روانی وحدت است. برای مثال، گاهی حوزویان، دانشگاهیان را غرب‌زده و دانشگاهیان، حوزویان را متحجر می‌پندارند که این امر مانع گفت‌وگوی سازنده می‌شود. همچنین، حزب‌گرایی و سیاست‌زدگی در برخی محیط‌های علمی و اجتماعی، سبب می‌گردد مصالح کلی جامعه فدای منافع گروهی شود و فضای وحدت تضعیف گردد.

تفاوت در نظام‌های آموزشی و ساختارهای اداری نیز، از موانع مهم وحدت می‌باشد. برای مثال، نظام آموزشی حوزه مبتنی بر روش‌های سنتی استاد - شاگردی است، درحالی‌که دانشگاه‌ها بیش‌تر رویکردهای مدرن و پوزیتیویستی دارند. این تفاوت‌ها باعث می‌شود همکاری میان این دو نهاد با دشواری مواجه گردد. علاوه بر این، نبود نهادهای مشخص برای پیگیری وحدت (مانند شورای عالی وحدت حوزه و دانشگاه) موجب شده اقدامات در این زمینه پراکنده و ناکارآمد باشد (رفیعی، ۱۳۸۷: ۴۶).

برخی جوامع اسلامی به دلیل تجربیات تاریخی اختلاف‌افکنی استعمار و تقابل‌های مذهبی، نسبت به وحدت بدبین هستند. این مسئله موجب شده برخی گروه‌ها از ترس از دست دادن هویت مذهبی خود، از مشارکت در پروژه‌های وحدت‌بخش اجتناب کنند. همچنین، تاریخ‌نگاری‌های یک‌جانبه و گزینشی، باعث گردیده تصویر دقیقی از عوامل وحدت و تفرقه در گذشته ارائه نشود که این امر به تداوم اختلافات دامن می‌زند.

دخالت قدرت‌های خارجی در جهان اسلام و ترویج گفتمان‌های تفرقه‌انگیز، یکی از بزرگ‌ترین موانع وحدت است. برای مثال، برخی کشورهای غربی با حمایت از جریان‌های متعارض در جهان اسلام، مانع شکل‌گیری اتحاد مؤثر میان مسلمانان شده‌اند. از سوی دیگر، دوگانه‌سازی‌های ساختگی مانند تعهد در برابر تخصص یا مدیریت فقهی در مقابل مدیریت علمی، موجب قطبی‌سازی فضای اجتماعی گردیده و همکاری میان نخبگان را دشوار می‌سازد.

۵-۶. مفهوم مخالف وحدت اجتماعی در دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای

قرآن کریم در آیه «وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ» (انفال: ۴۶) به روشنی به پیامدهای تفرقه اشاره می‌کند. شهید مطهری در تحلیل این آیه می‌نویسد: «تفرقه مانند بادی است که ابتدا قدرت نظامی و سپس انسجام اجتماعی امت اسلامی را پراکنده می‌سازد» (مطهری، ۱۳۶/۲۴).

آیت‌الله خامنه‌ای نیز با رویکردی جامعه‌شناختی هشدار می‌دهند: «تفرقه بزرگ‌ترین ضربه به پیکره اسلام است که دشمنان با ابزارهای مختلف به آن دامن می‌زنند» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۳/۰۵/۲۳). با استناد به بیانات معظم‌له در مورد مفاهیم ضد وحدت، می‌توان به اختلاف و تفرقه کلمه در فضای گفتمانی و رودررویی جناح‌ها در ساختار جامعه اسلامی و اشخاص با هم و جدایی دل‌ها از نظر عاطفی اشاره کرد. شناخت دقیق این مفاهیم برای نیل به وحدت امت اسلامی ضروری است. برای مثال آیت‌الله خامنه‌ای در بیانی تاریخی تأکید می‌کنند: تفرقه بزرگ‌ترین سلاح دشمنان اسلام است که باید از آن پرهیز کرد (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۶۱/۱۱/۱۹). امام خمینی (ره) فرمودند: «وقتی دل‌ها از هم جدا شود، دیگر وحدتی باقی نمی‌ماند» (خمینی، ۱۲/۲۴۵). پس تقویت پیوندهای عاطفی بین مسلمین مهم و ضروری است.

دو وجه اساسی تهدیدات وحدت اسلامی که منجر به تضعیف همبستگی امت اسلامی می‌شود عبارتند از: ۱) استکبار جهانی به سرکردگی آمریکا (۲) جریان‌های فرقه‌گرای شیطانی. آیت‌الله خامنه‌ای با تبیین این مفهوم که استکبار جهانی، دشمن وحدت است، تأکید می‌فرماید: «نظام سلطه جهانی به رهبری آمریکا، اصلی‌ترین مانع وحدت جهان اسلام است که با ابزارهای مختلف به ایجاد تفرقه می‌پردازد» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۶/۱۰/۳). این ابزارها می‌تواند اقتصادی و با فشار تحریم‌های هدفمند باشد یا فرهنگی و سیاسی. همچنین فرقه‌گرایی به مثابه دشمن درونی بوده و معظم‌له این پدیده را «توطئه شیطانی» می‌خوانند: فرقه‌گرایی همان تفرقه‌افکنی شیطان است که در لباس دین ظاهر می‌شود (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۵/۰۷/۲۸).

آیت‌الله خامنه‌ای هشدار می‌دهند: «رقابت‌های داخلی و اختلاف‌های سیاسی نباید موجب نفرت‌پرانی و ایجاد دشمنی و اهانت و آزار شود» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۲/۰۳/۱۴). ایشان تأکید دارند که مردم باید مراقب باشند اختلافات سلیقه‌ای به تهدیدی برای وحدت ملی تبدیل نگردد. ایشان با اشاره به تاریخ اسلام خاطرنشان می‌کنند که «این اختلافات وقتی به سطوح پائین - مردم عامی - می‌رسد، به جاهای تند و خطرناکی هم می‌رسد» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۷/۰۷/۲۹). این بیان نشان‌دهنده نقش مردم در کنترل هیجانات مذهبی است. ایشان «جهت نفسانی» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۵/۰۵/۱۲) مانند تعصبات قومی و مذهبی را عامل بروز اختلافات می‌دانند. مردم با کنترل این گرایش‌ها می‌توانند مانع تضعیف وحدت شوند.

آیت‌الله خامنه‌ای در زمینه جنگ روانی و تبلیغات سوء می‌فرمایند: «تبلیغات سوء دشمن در افکار عمومی، خللی جدی در وحدت امت اسلامی ایجاد می‌کند» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۵/۰۹/۱۷) و تأکید می‌نمایند: «دشمن با ابزارهای رسانه‌ای خود، به صورت دائم در حال دامن زدن به اختلافات میان

بررسی الگوی وحدت اجتماعی در منظومه فکری حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای (مدظله‌العالی) ... (محصص و میروکیلی) ۱۵

شیعه و سنی است تا امت اسلامی را تضعیف نماید» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۳/۰۴/۱۲). درباره نقش استکبار در ایجاد فرقه‌های ساختگی می‌فرمایند: «وهابیت یک فرقه ساختگی است که برای ضربه‌زدن به وحدت مسلمانان ایجاد شده است.» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۲/۰۵/۰۸) و تصریح می‌کنند: آمریکا و استکبار جهانی، از گروه‌های تکفیری حمایت می‌نمایند تا با تفرقه‌افکنی، جهان اسلام را به آشوب بکشانند (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۴/۱۱/۱۴). ایشان در این رابطه می‌فرمایند: «دشمن می‌کوشد با تحریک تعصبات قومی و مذهبی، میان برادران مسلمان اختلاف ایجاد کند» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۰/۰۳/۰۱) و «اختلاف و تنازع، مایه شکست در وحدت است. دشمنان می‌خواهند با دامن‌زدن به این اختلافات، امت اسلامی را تضعیف نمایند» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۹/۰۷/۲۲). معظم‌له درباره نقش عوامل داخلی و خارجی در تفرقه‌افکنی می‌فرمایند: «تمام سعی منافقان و مفسدان داخلی و خارجی، ایجاد شکاف میان مردم است» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۷/۰۸/۱۵) و تأکید می‌کنند: «مزدوران دشمن در داخل کشورها، با اجرای نقشه‌های استکبار، به دنبال برهم‌زدن وحدت ملی و اسلامی هستند» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۶/۰۵/۰۳).

۶-۷. نمادهای وحدت بخش در دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای

روش تحلیل محتوای کیفی یافته‌ها نشان می‌دهد که مناسکی مانند حج، ماه مبارک رمضان و روز قدس به‌عنوان «نمادهای عینی وحدت اسلامی» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۱/۱۱/۰۸) عمل می‌کنند. شعائر دینی به‌عنوان عناصر هویت‌ساز امت اسلامی، ظرفیت بی‌بدیلی در ایجاد انسجام اسلامی دارند. آیت‌الله خامنه‌ای با تأکید بر اینکه «حج مظهر وحدت اسلامی است» (خامنه‌ای، ۱۳۹۵: ۱۲)، این مناسک را به‌مثابه سازوکارهای تقویت همبستگی اسلامی تحلیل می‌نمایند. براساس تحلیل گفتمان معظم‌له، «حج از مسائل مهم اسلامی و اجتماعات بزرگ سیاسی - مذهبی است» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۶۰/۳/۱۸) و طواف کعبه به‌عنوان نماد وحدت و برانت از شرک می‌باشد (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۴/۰۵/۳۱) ایجاد احساس برادری میان ملل مسلمان (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۴/۰۵/۳۱) تقریب ملت‌ها در مناسک حج (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۴/۰۵/۳۱) حج ستون اصلی حیات امت واحد (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۱/۱۱/۱۸) مناسک جمعی، به‌عنوان سازوکار انسجام (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۱/۱۱/۱۸) حج، تجلی عبودیت جمعی، تقویت هویت مشترک، تثبیت مشترکات اعتقادی است و همان‌طور که ایشان تأکید می‌کنند: حج مایه برکت و هدایت در حیات امت واحد می‌باشد.

شهادت در راه حفظ و سربلندی جامعه اسلامی نیز موجب تقویت روحیه همبستگی، وحدت و حرکت به سمت هدف مشترک می‌شود. وحدت کلمه همان چیزی است که ابرقدرت‌ها را مرعوب

می‌سازد (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۶۸/۴/۱۵) بنابراین باید وحدت و همبستگی‌ای که در پرتو عشق به شهادت در جوانان و جامعه انقلابی ایجاد شده است، حفظ گردد و از تفرقه پرهیز شود (خمینی: ۸/۵۱). در بیانات آیت‌الله خامنه‌ای، روز قدس نمایشگر وحدت جهان اسلام است (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۷/۰۷/۱۰). همچنین اجتماعات بزرگ مذهبی، مایه برکت و هدایت است که موجب شکل‌دهی به اراده جمعی، تقویت موضع مشترک سیاسی، تجلی عبودیت جمعی و تأکید بر مشترکات اعتقادی، نمایش قدرت امت اسلامی و مقابله با دشمن مشترک می‌شود.

۸-۶. مکانیسم‌های عملیاتی وحدت اجتماعی در دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای

در بیانات آیت‌الله خامنه‌ای، رهبران دینی و سیاسی با ارائه بیانیه‌ها و سخنرانی‌های وحدت‌آفرین می‌توانند نقش تعیین‌کننده‌ای در تقویت همبستگی اجتماعی ایفا کنند. «رهبرانی مانند امام خمینی (ره) با تأکید بر مشترکات مذهبی و ملی، توانستند افشار مختلف جامعه را حول محور انقلاب اسلامی متحد کنند» (جعفری، ۱۳۸۰: ۴۵). این نوع رهبری فرهمندانه با ایجاد حس تعلق مشترک، زمینه‌ساز وحدت پایدار می‌شود. دانشگاه‌ها و حوزه‌های علمیه به‌عنوان نهادهای آموزشی می‌توانند با طراحی برنامه‌های درسی مشترک و برگزاری همایش‌های بین‌رشته‌ای، گفتمان وحدت را نهادینه کنند. «بررسی تجربه دانشگاه مذاهب اسلامی نشان می‌دهد که آموزش مشترک طلاب مذاهب مختلف، تأثیر مثبتی در کاهش پیش‌داوری‌های مذهبی داشته است» (محمدی، ۱۳۹۸: ۷۲). این نهادها با تربیت نیروهای آشنا با فرهنگ گفت‌وگو، زیرساخت فکری وحدت را فراهم می‌نمایند.

رسانه‌های جمعی با تولید محتوای مناسب می‌توانند تصویر مثبتی از گروه‌های مختلف اجتماعی ارائه دهند. «تحلیل محتوای برنامه‌های شبکه وحدت در دهه ۱۳۸۰ نشان می‌دهد که این شبکه با پرهیز از کلیشه‌سازی، توانسته به تقریب مذاهب کمک کند» (رسانه‌پژوهی، ۱۴۰۰: ۱۲۳). رسانه‌های نوین نیز با ایجاد فضای تعاملی، امکان گفت‌وگوی مستقیم بین گروه‌های مختلف را فراهم کرده‌اند. دولت‌ها نیز با تدوین قوانین تبعیض و ایجاد نهادهای تخصصی می‌توانند زمینه‌ساز وحدت باشند. بررسی قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نشان می‌دهد که اصول ۱۲ و ۱۳ به‌صراحت بر وحدت اسلامی و حقوق پیروان مذاهب تأکید دارد. همچنین تشکیل نهادهایی مانند شورای عالی وحدت حوزه و دانشگاه، گام عملی در جهت تحقق این هدف است.

نکته شایان توجه آنکه در گفتمان اسلامی معاصر، وحدت امت به‌عنوان یک پارادایم محوری مطرح بوده است. آیت‌الله خامنه‌ای با تأکید بر آیه «إِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً» (انبیاء، ۹۲)، وحدت را «میراث نبوی» می‌داند. وجود نبی مکرم اسلام به‌عنوان «محور وحدت» و تمسک به کتاب خدا و سنت نبوی، دورکن اساسی همبستگی امت اسلامی محسوب می‌شوند؛ چنانچه قرآن کریم می‌فرماید: «وَمَا أَرْسَلْنَاكَ

بررسی الگوی وحدت اجتماعی در منظومه فکری حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای (مدظله‌العالی) ... (محصص و میروکیلی) ۱۷

إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ» (انبیاء، ۱۰۷). معظم‌له در این زمینه تصریح می‌کنند: پیامبر اسلام (ص) با حکمت الهی خود توانست قبایل پراکنده عرب را به امت واحد تبدیل کند (خامنه‌ای، ۱۳۹۵).

آیت‌الله خامنه‌ای در تفسیری سوره آل‌عمران، آیه ۱۰۳ اشاره می‌کنند که «حبل‌الله همان ولایت است و علی (ع) تجلی‌گاه این ولایت الهی می‌باشد». امام علی (ع) از نظر سابقه در اسلام و فضایل اخلاقی مورد اتفاق تمام فرق اسلامی است و از این رو می‌تواند محور وحدت مسلمین باشد؛ چون کسی نیست که در فضایل او حرفی داشته باشد. حتی خوارج که با او جنگیدند، هرگز در علم و تقوای او شک نکردند (خامنه‌ای، ۱۳۹۰: ۲۳). همچنین علم بی‌نظیر ایشان مورد تأیید همگان است.

از نظر ایشان انقلاب اسلامی ایران به رهبری امام خمینی (ره)، از ابتدا بر محور وحدت امت اسلامی شکل گرفت. آیت‌الله خامنه‌ای تصریح می‌کنند: «امام خمینی (ره) با تمسک به اصل "وحدت کلمه" توانستند ملتی یکپارچه را به میدان مبارزه بکشانند» (خامنه‌ای، ۱۳۹۰: ۲۳). معظم‌له تأکید می‌فرمایند: «امروز وحدت اسلامی نه یک انتخاب که یک ضرورت اجتناب‌ناپذیر است» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۴۰۰/۷/۲۶).

در گفتمان آیت‌الله خامنه‌ای، وحدت صرفاً یک آرمان انتزاعی یا سیاست دولتی نیست، بلکه «مردم» به‌عنوان موضوع‌های فعال در فرایند تحقق وحدت نقش محوری ایفا می‌کنند. ایشان با تأکید بر اینکه «وحدت یعنی ایستادگی متحدانه در برابر دشمن مشترک» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۳/۰۷/۲۹)، این مفهوم را به یک کُنش جمعی گره می‌زنند که بدون مشارکت آگاهانه مردم معنا نمی‌یابد. معظم‌له با تفسیر آیه «وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا» (آل‌عمران، ۱۰۳) تأکید می‌نمایند که اعتصام به حبل‌الله علاوه بر اینکه یک وظیفه فردی است، «در هیأت اجتماع» نیز باید انجام شود. این نگاه، وحدت را پروژه‌ای جمعی تعریف می‌کند که بدون مشارکت فعال مردم تحقق نمی‌یابد (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۶۸/۰۷/۱۴) و به‌صراحت تصریح می‌نمایند که «مراد ما از وحدت اسلامی، یکی شدن عقاید و مذاهب اسلامی نیست». بلکه وحدت به معنای «عدم تنازع» و همکاری فرقی مختلف اسلامی در مقابل دشمن مشترک است. این تمایز مفهومی مهم، فضایی برای تنوع فکری در عین وحدت عملی ایجاد می‌کند (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۷/۰۷/۲۹). ایشان وحدت را راهبرد کلیدی برای «ایستادگی جمعی در برابر زورگویی‌های نظام سلطه» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۲/۰۸/۱۳) می‌دانند. در این چارچوب، مردم نه تنها ذی‌نفعان وحدت، بلکه اصلی‌ترین کُنشگران در تحقق این راهبرد هستند.

آیت‌الله خامنه‌ای تأکید دارند مردم باید با تمرکز بر مشترکات اسلامی و ملی، به‌جای اختلافات، زمینه وحدت را فراهم نمایند. ایشان تصریح می‌کنند: «فتاوی‌ای فقها و علما هست که اگر مورد بحث

فقهی عالمانه قرار بگیرد، ممکن است با مختصر تغییری، فتاوی دو مذهب به هم نزدیک شود». این بیان، نشان‌دهنده نقش مردم در ایجاد تفاهم بین مذهبی از طریق گفت‌وگوی عالمانه می‌باشد. ایشان «کج‌فهمی‌ها و بی‌اطلاعی‌ها» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۰/۰۲/۲۲) را از موانع اصلی وحدت می‌دانند. مردم با افزایش آگاهی‌های دینی و سیاسی می‌توانند از تبدیل اختلاف‌های سلیقه‌ای به شکاف‌های اجتماعی جلوگیری کنند. رهبری با استناد به آیه «إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ» (حجرات، ۱۰) بر لزوم ایجاد الفت و برادری بین آحاد ملت تأکید می‌نمایند (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۶/۱۰/۱۹).

ایشان می‌فرمایند: «حفظ اخوت اسلامی در میان مردم»، عامل کلیدی در وحدت است.

ایشان خطاب به جوانان تأکید می‌کنند: «سعی کنید در جامعه نفرت‌پراکنی انجام نگیرد. خُب اختلاف سلیقه‌ای وجود دارد، اشکالی هم ندارد؛ اما همه با هم برادروار در کنار هم ... حرکت کنند» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۲/۰۸/۱۳). این بیان نشان‌دهنده نقش مردم در مدیریت هیجانات اجتماعی است. مردم با «خنثی کردن دروغ‌پردازی‌ها و شایعه‌ها» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۵/۰۱/۰۱) می‌توانند فضای اعتماد اجتماعی را تقویت نمایند. رهبری هشدار می‌دهند که دشمن از شایعات به‌عنوان ابزار تفرقه‌افکنی استفاده می‌کند. رهبری مشارکت مردم در انتخابات را نشانه وحدت ملی می‌دانند: «اگر حضور پُرشور مردم در انتخابات باشد، این وحدت ملی را نشان می‌دهد» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۶/۰۱/۲۹). این مشارکت، وحدت را از سطح شعار به عمل تبدیل می‌نماید و ایشان «پشتیبانی و حمایت از دولت مردان» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۵/۰۵/۱۲) را از وظایف مردم در مسیر وحدت می‌دانند. البته این به معنای نقدناپذیری مسئولان نیست، بلکه نقد همراه با حفظ احترام متقابل است. آیت‌الله خامنه‌ای با اشاره به «ید واحد بودن مردم در جهت‌گیری‌ها»، بر لزوم ایستادگی متحدانه در برابر تهدیدهای خارجی تأکید می‌کنند. ایشان می‌فرمایند: «همبستگی ملی و همدلی مهم‌ترین سلاح ملت ایران برای خنثی کردن تهدیدها است» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۳/۰۹/۲۲). در بیانات نوروزی ۱۴۰۳، معظم‌له «کار جهادی» را وظیفه همه مردم و مسئولان دانسته‌اند. این نگاه، وحدت را در گرو تلاش جمعی همه اقشار جامعه می‌داند (خامنه‌ای، بیانات، ۱۴۰۳/۰۱/۰۱).

۶-۹. پیامدهای وحدت اجتماعی در دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای

وحدت اجتماعی به‌عنوان عاملی کلیدی در ایجاد ثبات سیاسی و امنیت ملی عمل می‌کند. جوامعی که از سطح بالایی از همبستگی اجتماعی برخوردارند، کمتر در معرض تهدیدهای امنیتی داخلی و خارجی قرار می‌گیرند. وحدت موجب کاهش تنش‌های قومی و مذهبی شده و هزینه‌های ناشی از مدیریت بحران‌های اجتماعی را به‌حداقل می‌رساند. همچنین، این همبستگی سبب افزایش تاب‌آوری جامعه در برابر تهدیدات خارجی می‌شود. وحدت اجتماعی بستری ضروری برای پیشرفت

بررسی الگوی وحدت اجتماعی در منظومه فکری حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای (مدظله‌العالی) ... (محصص و میروکیلی) ۱۹

اقتصادی محسوب می‌گردد. در جوامع متحد، همکاری‌های اقتصادی بین گروه‌های مختلف تسهیل شده و منابع جامعه به‌جای مدیریت اختلافات، صرف توسعه و پیشرفت می‌شود. همچنین، این وحدت موجب جذب بیش‌تر سرمایه‌گذاری‌های خارجی می‌گردد. وحدت اجتماعی تأثیر مستقیمی بر سلامت روانی افراد جامعه دارد. زندگی در جامعه‌ای متحد باعث کاهش احساس تنهایی، افزایش حمایت‌های اجتماعی و تقویت عزت نفس عمومی می‌شود. این عوامل در مجموع منجر به ارتقای شاخص‌های سلامت روان در سطح جامعه می‌گردد. وحدت اجتماعی سبب حفظ و تقویت هویت ملی و فرهنگی می‌شود. در چنین شرایطی، گروه‌های مختلف ضمن حفظ ویژگی‌های فرهنگی خود، به ارزش‌های مشترک ملی پایبند می‌مانند. این امر منجر به ایجاد هویتی چندلایه و غنی می‌گردد که هم از تنوع و هم از وحدت برخوردار است. جامعه‌ای که از وحدت داخلی برخوردار باشد، از اقتدار بیش‌تری در عرصه بین‌المللی برخوردار می‌شود. وحدت ملی به کشورها امکان می‌دهد تا فرهنگ و ارزش‌های خود را به‌صورت مؤثرتری به جهانیان عرضه کنند و در تصمیم‌گیری‌های بین‌المللی نقش پُررنگ‌تری ایفا نمایند.

وحدت اجتماعی در گفتمان آیت‌الله خامنه‌ای به‌عنوان «اساس انقلاب و رمز پیروزی و ضامن بقای نظام اسلامی» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۸/۰۲/۱۲) مطرح شده است. ایشان در این زمینه تأکید می‌کنند: «وحدت کلمه همان چیزی است که در ابتدای انقلاب ما را پیروز کرد و امروز هم عامل قدرت و عظمت کشور است» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۵/۰۱/۰۱). وحدت هم به‌عنوان «عامل پیروزی در دوران مبارزه» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۲/۱۱/۲۲) و هم به‌عنوان «شرط تداوم و پیشرفت نظام» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۶/۱۰/۱۹) معرفی شده است. ایشان تصریح می‌کنند: «آنچه دشمن را ناامید می‌کند، همین وحدت و انسجام ملی شما ملت عزیز است» (خامنه‌ای، پیام، ۱۳۹۹/۱۱/۲۲). این دو وجه تاریخی و آینده‌نگرانه، جایگاه محوری وحدت را در گفتمان انقلاب اسلامی نشان می‌دهد.

معظم‌له درباره نتایج شوم تفرقه‌اندازی دشمن می‌فرمایند: «تفرقه‌افکنی دشمن، سبب تضعیف جبهه مقاومت و افزایش ناامنی در منطقه می‌شود» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۵/۱۲/۱۰) و در بیانی دیگر هشدار می‌دهند: «اگر امت اسلامی متحد نباشد، قدرت‌های استکباری به‌راحتی به حقوق مسلمانان تعدی می‌کنند» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۴/۰۹/۰۵).

۶-۱۰. راهکاری‌های تقویت وحدت اجتماعی در دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای

یکی از مؤثرترین راهکارهای تقویت وحدت، ترویج فرهنگ گفت‌وگو و احترام متقابل میان گروه‌های مختلف اجتماعی است. «قرآن کریم با تأکید بر محوریت «حبل‌الله» به‌عنوان عاملی

وحدت‌بخش، مسلمانان را به اتحاد فرامی‌خواند» (زارع‌بیدکی و میربلوکی، ۱۳۹۶: ۴۵). این امر مستلزم طراحی برنامه‌های آموزشی در سطوح مختلف تحصیلی است که بر اشتراکات مذهبی و ملی تأکید داشته باشد. همچنین، رسانه‌ها با تولید محتوای مبتنی بر اخلاق اسلامی و پرهیز از کلیشه‌سازی، می‌توانند به این فرایند کمک کنند (فرهیختگان، ۱۴۰۱: ۱۲).

تشکیل سازمان‌های مردم‌نهاد و گروه‌های جهادی که به ارائه خدمات بهداشتی، آموزشی و عمرانی در مناطق محروم می‌پردازند، می‌تواند زمینه‌ساز همبستگی اجتماعی شود. «تجربه فعالیت‌های جهادی در مناطق مرزی نشان داده که این اقدامات به کاهش تنش‌های قومی و مذهبی منجر شده است» (اماندادی، ۱۳۹۲: ۹۳). علاوه بر این، مشارکت دادن اقلیت‌های قومی و مذهبی در فرایندهای تصمیم‌گیری محلی، احساس تعلق آنان را به‌نظام اجتماعی افزایش می‌دهد (باقی‌نصرآبادی، ۱۳۹۰: ۵۶). نهادهایی مانند «مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی» با برگزاری اجلاس‌های علمی و دعوت از اندیشمندان مختلف، گام‌های مؤثری در این مسیر برداشته‌اند (پژوهشکده تقریب مذاهب اسلامی، ۱۳۹۹: ۱۱۲).

پرهیز از سبک‌های گفتاری تفرقه‌انگیز و احترام به باورهای مذهبی گروه‌های مختلف، از اصول ضروری تقویت وحدت است. «امام علی (ع) در نهج‌البلاغه به یاران خود توصیه می‌کند که به‌جای دشنام‌دادن به مخالفان، با دعا برای هدایت آنان، زمینه اصلاح را فراهم کنند» (زارع‌بیدکی و میربلوکی، ۱۳۹۶: ۸۹). این رویکرد مبتنی بر اخلاق اسلامی، هم در سطح فردی و هم در سطح رسانه‌ای باید موردتوجه قرار گیرد. فتوای علمای مذاهب مختلف در محکومیت تکفیر و توهین به مقدسات نیز می‌تواند به کاهش تنش‌ها کمک کند (پژوهشکده تقریب مذاهب اسلامی، ۱۳۹۹: ۱۴۵).

توزیع عادلانه منابع و امکانات در سطح جامعه، به‌ویژه در مناطق مرزی و محروم، از عوامل کلیدی تقویت همبستگی است. «گسترش عدالت اجتماعی و کاهش فاصله طبقاتی، احساس تبعیض را در میان گروه‌های مختلف کاهش می‌دهد» (ریحانی، ۱۳۹۶: ۶۷). اجرای طرح‌های عمرانی، ایجاد فرصت‌های شغلی و ارائه خدمات بهداشتی در این مناطق، نه تنها به بهبود معیشت مردم کمک می‌کند، بلکه اعتماد آنان به‌نظام سیاسی را نیز افزایش می‌دهد (باقی‌نصرآبادی، ۱۳۹۰: ۱۰۲). تجربه‌های موفق در این زمینه نشان می‌دهد که مشارکت مردم در پروژه‌های توسعه محلی، به تقویت حس مسئولیت‌پذیری و همبستگی اجتماعی منجر می‌شود (اماندادی، ۱۳۹۲: ۱۲۴).

نکته شایان توجه در بیانات آیت‌الله خامنه‌ای، تقویت گفتمان مقاومت است که رهبری از آن باعنوان نماد وحدت عملی مسلمانان یاد کرده‌اند و مردم را به حمایت از این گفتمان دعوت می‌کنند. ایشان می‌فرمایند: «جبهه مقاومت روزبه‌روز باید تقویت شود» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۴/۰۶/۱۶)

مردم می‌توانند با عبور از اختلافات مذهبی و فکری و تمرکز بر اهداف مشترک، وحدت را تقویت کنند. معظم‌له تأکید دارند که گسترش وفاق ملی و وظیفه عمومی همه اقشار جامعه است. این وفاق در گرو احترام متقابل و پذیرش تنوع سلیقه‌هاست (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۵/۰۴/۲۵).

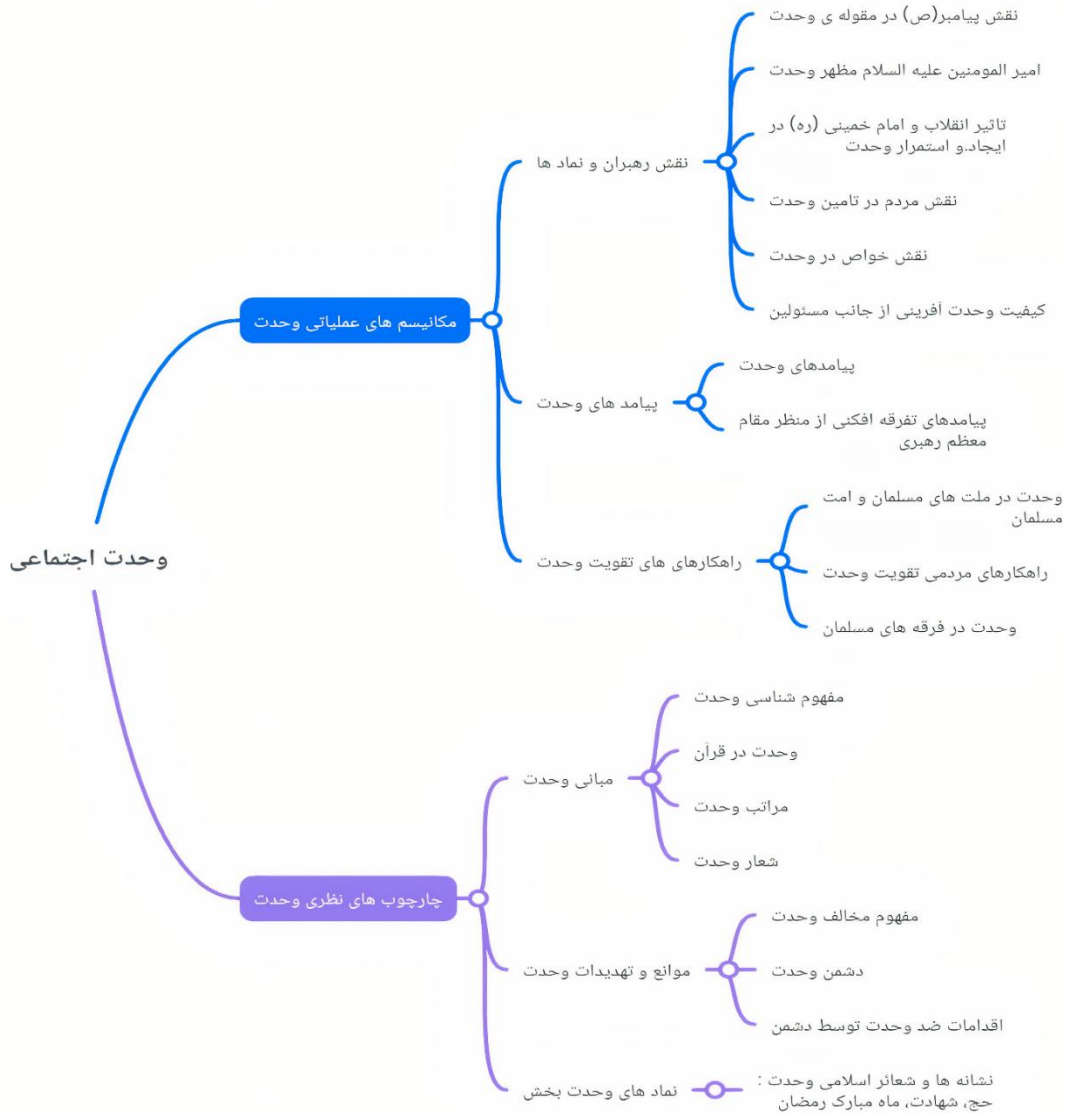
ایشان با اشاره به همبستگی اسلامی و وحدت در میان مردم کردستان و با هم‌زیستی ایشان بر لزوم تعامل سازنده بین اقوام و مذاهب مختلف تأکید می‌کنند (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۴/۰۸/۲۰).

آیت‌الله خامنه‌ای به‌عنوان رهبر انقلاب اسلامی و پرچم‌دار وحدت امت اسلامی، همواره در بیانات خود بر خطرات توطئه‌های استکبار جهانی برای ایجاد تفرقه میان مسلمانان تأکید کرده‌اند. ایشان می‌فرمایند: «امروز مهم‌ترین دستاویز دشمن برای مقابله با بیداری اسلامی، ایجاد تفرقه است» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۸/۰۷/۲۴). «مسلمانان باید با هوشیاری کامل، توطئه‌های دشمن را خنثی کنند و با تکیه بر مشترکات اسلامی، وحدت خود را حفظ نمایند.» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۸/۰۷/۲۴) و در جای دیگری می‌فرمایند: «رسانه‌های اسلامی باید با افشای توطئه‌های دشمن، مردم را از خطر تفرقه آگاه کنند» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۷/۰۴/۲۰). ایشان با درک عمیق از توطئه‌های استکبار جهانی، همواره بر ضرورت وحدت امت اسلامی تأکید کرده‌اند. ایشان می‌فرمایند: «وحدت مسلمانان، مبعوض‌ترین مسئله برای دشمنان اسلام است» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۴/۰۶/۱۵) و در پایان تصریح می‌کنند: «اگر امت اسلامی متحد باشد، هیچ قدرتی نمی‌تواند به آن ظلم نماید» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۳/۰۸/۱۲).

۷. نتیجه‌گیری

مطالعه منظومه فکری آیت‌الله خامنه‌ای درباره وحدت اجتماعی، تصویری منسجم، ژرف و چندلایه از این مفهوم بنیادین در اندیشه اسلامی ارائه می‌دهد؛ تصویری که در آن، وحدت نه‌فقط یک آرمان نظری یا توصیه اخلاقی، بلکه راهبردی راهگشا برای حل بحران‌های جهان اسلام، تضمین‌کننده امنیت ملی، بسترساز پیشرفت اجتماعی و ابزار تحقق تمدن نوین اسلامی است. در این منظومه معرفتی، وحدت اجتماعی بر سه رکن اساسی استوار می‌باشد: نخست، پیوند مفهومی و الهیاتی وحدت با مقولاتی چون توحید، ولایت و امت‌سازی؛ دوم، ضرورت پرهیز از تفرقه‌افکنی در ساحت اجتماعی، سیاسی و مذهبی به‌مثابه اصلی‌ترین عامل سستی و زوال جوامع اسلامی؛ و سوم، نقش آفرینی آگاهانه مردم، خواص، نهادها و رهبران فکری و دینی در نهادینه‌سازی فرهنگ انسجام و همبستگی. معظم‌له وحدت را نه یک تاکتیک سیاسی بلکه یک اصل استراتژیک می‌دانند که بی‌توجهی به آن، بستر نفوذ دشمن، تضعیف هویت امت و عقب‌ماندگی تاریخی خواهد بود. در این چارچوب، تنوع‌های مذهبی، قومی و فکری نه‌تنها مانعی برای وحدت تلقی نمی‌شوند، بلکه

در صورت مدیریت عقلانی، می‌توانند به سرمایه‌ای اجتماعی برای غنای امت اسلامی بدل شوند. از سوی دیگر، دشمن‌شناسی، تقویت هویت مشترک، تولید گفتمان تقریب، عدالت‌گستری و هم‌افزایی بین نهادهای دینی و علمی از مهم‌ترین سازوکارهایی هستند که از سوی رهبری برای تقویت وحدت پیشنهاد شده‌اند. بیانات و دیدگاه‌های ایشان نشان می‌دهد که تحقق وحدت اجتماعی، پروژه‌ای جمعی است که نیازمند مشارکت فعالانه همه اقشار جامعه، از مسئولان تا مردم عادی، از علما تا نخبگان فرهنگی است. تنها در چنین اُفق‌ی است که می‌توان به بازسازی هویت امت اسلامی، مقابله با پروژه‌های استکباری و استقرار عدالت و عزت در جهان اسلام امید بست. در مجموع، پژوهش حاضر با تحلیل محتوای بیانات آیت‌الله خامنه‌ای، الگویی جامع برای تحقق وحدت اجتماعی در جامعه اسلامی معاصر ترسیم کرده است؛ الگویی که قابلیت ارائه به‌عنوان نقشه راهی راهبردی در سیاست‌گذاری‌های فرهنگی، آموزشی، دینی و اجتماعی جمهوری اسلامی ایران و جهان اسلام را دارا می‌باشد.

منابع

۱. اخوت، علی اکبری (۱۴۰۲). بایسته‌های اساسی در مسأله وحدت اسلامی از نگاه رهبر معظم انقلاب. قم: بوستان کتاب.
۲. اصفهانی، امیر محمد محسن لبخندی (۱۴۰۲). صورت‌بندی نظریات توسعه بر مبنای دوگانه وحدت و کثرت فرهنگی و بازخوانی انتقادی آن‌ها از خاستگاه فکری آیت‌الله خامنه‌ای. نشریه دین و سیاست فرهنگی، ۲۱(۲): ۱۴۷-۱۷۳.
۳. امام خمینی، سید روح‌الله (۱۳۶۱). صحیفه نور. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
۴. امانداری، محمد (۱۳۹۲). وحدت اسلامی و کاهش تعارضات اجتماعی. تهران: انتشارات پژوهشگاه علوم انسانی.
۵. باقی نصرآبادی، علی (۱۳۹۰). همبستگی اجتماعی و مشارکت عمومی. مجله حصون، شماره ۶.
۶. برازش، علیرضا (۱۳۹۶). وحدت و همگرایی از منظر آیت‌الله خامنه‌ای. ناشر: امیرکبیر.
۷. جعفری، محمدتقی (۱۳۸۰). ترجمه و تفسیر نهج البلاغه. تهران: انتشارات اسلامی.
۸. جوادی آملی، عبدالله (۱۳۸۲). جامعه و همبستگی اجتماعی در قرآن. قم: انتشارات اسرا.
۹. حسینی، علی (۱۳۹۹). وحدت از دیدگاه قرآن و سنت. تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق (ع).
۱۰. دوستدار، محمد؛ کامیاب، رضا و کلاکی، فاطمه (۱۴۰۲). همبستگی اجتماعی و وحدت اسلامی. تهران: انتشارات دانشگاه ادیان.
۱۱. دهخدا، علی اکبر (۱۳۷۷). لغت‌نامه دهخدا. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
۱۲. رضایی، مهدی (۱۴۰۳). قرآن و اتحاد اسلامی. مجله علوم انسانی اسلامی، ۱۱۵(۱): ۱۱۲-۱۳۰.
۱۳. رفیعی، محمدرضا (۱۳۸۷). همبستگی اجتماعی در اسلام. تهران: انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
۱۴. ریحانی، حسن (۱۳۹۶). همبستگی اجتماعی و انسجام ملی در قرآن و سنت. قم: انتشارات بوستان کتاب.
۱۵. زارع‌بیدکی، محمد و میربلوکی، علی (۱۳۹۸). همبستگی اجتماعی و پایداری جامعه اسلامی. فصلنامه مطالعات اسلامی، ۲۵(۳): ۷۵-۹۲.
۱۶. زیمل، گنوروک (۱۳۸۴). مبانی جامعه‌شناسی. ترجمه منوچهر صبوری. انتشارات علمی.
۱۷. شیخ‌زاده، محمد (۱۳۹۱). تحلیل مضمون در پژوهش‌های کیفی. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
۱۸. شیخ‌زاده، محمد (۱۳۹۲). روش‌های کیفی در علوم اجتماعی، جلد ۱. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
۱۹. شیخ‌زاده، محمد (۱۳۹۹). شبکه مضامین و کاربردهای آن در تحلیل داده‌های کیفی. تهران: انتشارات سمت.
۲۰. صمدی، محمدعلی (۱۳۹۵). وحدت اسلامی: گفتارهایی از رهبر معظم انقلاب حضرت آیت‌الله خامنه‌ای. ناشر: یازهرا (س).
۲۱. طباطبایی، سیدمحمدحسین (۱۳۸۰). المیزان فی تفسیر القرآن. مترجم سید محمدباقر موسوی، جلد ۱۸. قم: دفتر انتشارات اسلامی.
۲۲. فضل‌الله، سیدمحمدحسین (۱۳۸۶). وحدت اسلامی مبانی و راهکارها. تهران: انتشارات دارالالتقین
۲۳. فضل‌الله، سیدمحمدحسین (۱۳۸۶). من وحی القرآن. بیروت: انتشارات طبع و نشر.
۲۴. قیوم‌زاده محمود (بی‌تا). وجوب وحدت و حرمت تفرقه در جهان اسلام از نظر امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری.
۲۵. حیدری، عباسعلی و کر‌مزاده، محمد (۱۳۹۶). نشریه مطالعات بیداری اسلامی. پیاپی (۱۴): ۱۲۷-۱۵۱.
۲۶. کاظمی، زهرا (۱۴۰۲). بررسی موانع و عوامل وحدت اسلامی از منظر آیات قرآن کریم. تهران: پژوهشگاه قرآن و حدیث.

بررسی الگوی وحدت اجتماعی در منظومه فکری حضرت آیت‌الله‌العظمی خامنه‌ای (مدظله‌العالی) ... (محصص و میروکیلی) ۲۵

۲۷. گیدنز، آنتونی (۱۳۸۳). جامعه‌شناسی (مترجم منوچهر صبوری). تهران: نشر نی.
۲۸. محمدی، علی (۱۳۹۸). جامعه‌شناسی همبستگی اجتماعی. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
۲۹. محمودی، امیرحسین (۱۴۰۱). منشور وحدت: مروری بر دیدگاه‌های رهبر معظم انقلاب درباره وحدت مسلمانان. نشر شهود.
۳۰. مصباح‌زیدی، محمدتقی (۱۳۸۴). اخلاق اجتماعی در اسلام. مؤسسه آموزشی و پژوهش امام خمینی (ره).
۳۱. مطهری، مرتضی (۱۳۵۷). وحدت اسلامی. تهران: انتشارات صدرا.
۳۲. موسوی، محمد (۱۴۰۳). معناشناسی وحدت در قرآن و بازشناسی ارتباط آن با بیداری اسلامی. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی.
۳۳. مهدیان، علی (۱۴۰۲). وحدت و انسجام اسلامی در اندیشه رهبری. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی.
۳۴. میرعرب، رضا (۱۳۹۶). وحدت اسلامی در اندیشه امام خمینی (ره). قم: انتشارات بوستان کتاب.
۳۵. نجفی، حسن (۱۴۰۱). محور وحدت در قرآن کریم. تهران: انتشارات سمت.
36. Durkheim, E. (1893). *The Division of Labor in Society*. Free Press.
37. Giddens, A. (1984). *The Constitution of Society*. University of California Press.
38. Parsons, T. (1951). *The Social System*. Free Press.
39. Putnam, R. (2000). *Bowling Alone*. Simon & Schuster.
40. Simmel, G. (1950). *The Sociology of Georg Simmel*. Free Press.
۴۱. KHAMENEI.IR پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله خامنه‌ای.

